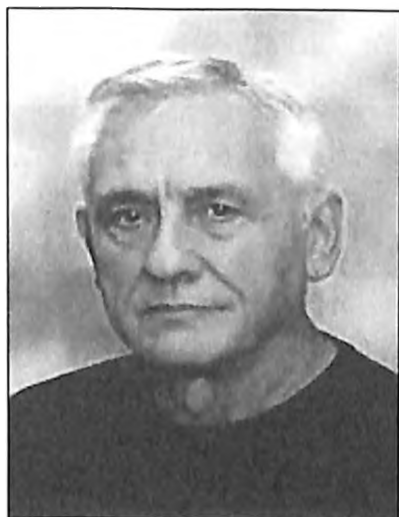

Ivan NINIĆ

NESTANAK NAJDRAŽIH

Rođen je krajem 1932. godine u Beogradu, od oca Miodraga Ninića i majke Irme-Jelene, devojačko Rosenzweig. Odrastao je u Beogradu i Novom Sadu, pod budnim okom bake i dede po majci. Bio je svedok nemačkog šestooctog aprilskog bombardovanja Beograda 1941. godine i zločina koji su u januaru 1942. godine u Novosadskoj raciji počinili mađarski fašisti.

Jedino je on preživeo Holokaust u kojem su stradali svi članovi njegove porodice sa majčine strane.

Živi u Izraelu.

Ovaj tekst pišem u svojoj 73. godini na osnovu sećanja deteta koje je preživelo rat kada je imalo 12. godina i nije imao prilike da evocira i ponavlja uspomene sa starijima, jer su svi njegovi poginuli u ratu ili nestali na drugi način.

Sredinom osamdesetih godina prošlog veka posetio sam Eugena Verbera u ulici Maršala Birjuzova u Beogradu. Upravo se bio preselio sa Zvezdare. Razgledajući njegov stan provirio sam kroz prozor na ulicu. Pogled mi se zakovao za zgradu prekoputa. Toliko sam dugo gledao da me je Verber upitao: „Šta to tako uporno gledaš?“ Odgovorio sam: „To je prozor sobe u kojoj me je zatekao Drugi svetski rat. Tamo je bio moj krevet kada su bombe počele da padaju 6. aprila 1941. godine.“

Kosmajaska 45, drugi sprat, stan desno. Stan Josipa i Margite Rosenzweig, mog dede i omame. U martu su se raspustile škole „zbog rata“. Kako sam odrastao sa njima, želeo sam da raspust provedem kod njih. Dopotovao sam iz Novog Sada u Beograd. Mama očigledno nije mislila da je rat tako blizu, pa mi je ispunila želju.

Irma-Jelena Rosenzweig, svi su je zvali Manci, moja mama, godinama je živela u Beogradu, gde se upoznala sa mojim ocem, Miodragom Ninićem, među svojim prijateljima poznatim kao Lepi Bata. Tu sam se rodio krajem 1932. godine. Ali taj brak nije dugo trajao, pa me je mama, imala je tada 22 godine, poslala baki u Novi Sad. Međutim, u martu 1940. udala se za jednog divnog čoveka, Ota Zahnbauera, pa se vratila kući, a deda se preselio u Beograd. Bio je predstavnik jedne fabrike tepiha iz Banata. U Beogradu je živela njegova druga, mlađa ćerka, Valerija. Bila je udata za Rudija Fassbendera, Engleza, koji je radio u Ambasadi Velike Britanije.

*Četiri generacije
porodičnog gnezda sa
čijim će se životima
sudbina surovo
poigrati*

Sa dedom sam se šetao Terazijama 27. marta. Sećam se da je svet vikao „Bolje rat, nego pakt“! Meni je važnije bilo da nagovorim dedu da mi kupi separat *Politikinog zabavnika* o Kapetanu Grinu, junaku mojih dečaćkih maštanja. Tih dana je došla tetka Vali do nas i molila omamu da me pusti da pođem s njom u Englesku. Engleska ambasada se pripremala za evakuaciju. U Beogradu je ostalo samo nekoliko članova, među kojima i moj teča. Omama je rekla da ne može da me pusti, ljutila bi se moja mama. Na to je tetka rekla, malo oštrijim tonom: „Mama, da li razumeš da će biti rata?“ Odgovor je bio: „Znam“. Ali danas mi je jasno da uopšte nije shvatala šta će se već sledećih dana desiti.

U nedelju ujutro, 6. aprila 1941, probudila me užasna galama. Nemačke *štuke* su se kao ose obrušavale na Beograd. Bombe, protivavionska artiljerija i Hitlerovo urlanje preko radija me je potpuno razbudilo. Omama je pitala dedu „Šta je to?“, a on je kratko odgovorio „Mora da je neka proba“. Dugo godina sam se pitao da li je verovao sopstvenim rečima ili je jednostavno potiskivao realnost. Zbog toga sam rano počeo da se interesujem za međunarodna kretanja u politici. Celog života pažljivo slušam vesti na radiju da bih bio informisan i da znam šta se dešava oko mene, da ne budem zatečen jednog dana, kao oni. Tokom 1944. saveznici su skoro svakodnevno bombardovali Evropu, a ja sam i tada pratio vesti na radiju Luftlagemeldung. Ponekad je bio napadnut i Novi Sad. Susedi su znali da me pitaju, pomalo u šali: „Hanzi, da li će danas biti bombardovanja?“, kao da su pitali da li će biti kiše.

Omama je rekla: „Idemo u podrum“. Iznenadilo me je koliko je ljudi bilo u podrumu. Sedeli su bunovni, tupo gledajući oko sebe i svakog novog pridošlicu. Već nije bilo prostora za sedenje, ali su ljudi napravili mesto za nas. Bombardovanje je trajalo celog dana. Ljudi su ulazili sa raznim stravičnim vestima. Svuda gori, ima mnogo mrtvih po ulicama.

Sledećeg dana, u ponedeljak, krenuli smo peške u Mali Mokri Lug. Sremskom, preko Terazija do Aleksandrove, pa bulevarom do sela. Ne znam koliko dugo smo išli, ali se još i danas sećam užasa koji sam video. Ruševine, cigle na sve strane, leševe okolo, mrtve konje. Išao sam kao kroz ružan san, otežalim korakom i pun neverice u to što vidim. Drugi strip koji me je fascinirao u to doba bio je o Baš Čeliku. Uvek sam se pitao da li stvarno postoje bića sa orlovskom i zmajskim glavama? Hodajući Aleksandrovom takođe sam se pitao da li je ovo što vidim stvarno. Do tada je moj život bio tako jednoličan i dosadan, uvek sa babom i dedom i njihovim prijateljima, koji su me obično samo pitali „Kako si, Hanzi?“.

Mali Mokri Lug sam zapamtio po tome što smo u nekoj kući stanovali i spavali na improvizovanom ležaju na podu. Bilo je puno dečurlije i to mi se dopadalo. Dali su mi crnu kafu da pijem, pa sam se osećao „kao veliki“. Gledali smo ka Beogradu kako lete *štuke* i sipaju bombe na grad. Delovalo mi je to kao da pada kiša.

Kada je prestalo bombardovanje, još smo ostali neko vreme u selu, a onda je neko javio: „U gradu su Nemci“!

Vraćamo se u Beograd. Istom Aleksandrovom. Na Terazijama sam video obešene ljude ispred hotela *Moskva*.

Kod kuće vrata obijena, svi prozori razbijeni, sem jednog, gde je bio kavez sa kanarincem, koji je preživeo bombardovanje i sve te dane sam. Zimnica i sva hrana pokradena, sve ispreturano.

Deda se, čini mi se od svega, od nove realnosti, razboleo. Optimista celog života najednom je pao u depresiju. Ne izlazimo na ulicu, svuda su obaveštenja da Jevreji treba da se prijave vlastima, inače...

Lekar koji je lečio dedu pričao je kako mu je srušena kuća u bombardovanju. Deda mu kaže: „Pa preselite se ovde, mi idemo u Novi Sad. Neću da se prijavim“.

Poneli su sa sobom onoliko koliko dvoje starijih ljudi mogu da ponesu. Ceo život je ostao u kući. Doktor Jovanović, tako se zvao lekar, uselio se u naš stan i ne znam šta je bilo sa njim, niti sa stvarima. Od bake i dede su mi ostala samo dva albuma slika i jedan molitvenik, *Tefilot Israel* (Izrael imadšagai), Feredi Ignaca iz 1899. godine. Poklon Margiti Handler, što je devojačko prezime moje omame, od nekoga iz Beča 10. 9. 1900. Albumi i molitvenik su slučajno ostali kod mene. Sećam se da sam svake večeri, pred spavanje, morao sa njom da se pomolim i izređam imena onih koje želim da Bog čuva.

U Novi Sad smo putovali vozom. U Petrovaradinu smo morali da siđemo, jer je most na Dunavu za Novi Sad bio srušen. Međutim, prilikom pregleda dokumenata, baka i dedu mađarske vlasti nisu pustile da pređu u okupirani Novi Sad. Nismo znali šta da radimo, pa su nas zatvorili u kancelariju u kojoj su se izdavale propusnice. Sedimo u jednom ćošku na slami baka, deda i ja. Posmatram ih, naglo ostarele, kako nemoćno gledaju oko sebe, u mene. Omama je bila oličenje urednosti. Nju pantim po tome što sam svakog dana, tačno u 8 ujutro, morao da sednem za potpuno postavljeni sto, kao da je neki svečani ručak u pitanju, da doručkujem. Mislim da je delimično zbog toga deda bio stalno ili na službenom putu ili u lovu, mama radila daleko, u Beogradu, tetka se rano udala i otišla od kuće, a ujak Viktor studirao u Zagrebu. Taj doručak u 8 ostao mi je u sećanju kao simbol porodičnog okupljanja, discipline i urednosti, sada nestao na putu iz Beograda pod nemačkom okupacijom, preko Srema gde su vladale ustaše, na putu za Novi Sad koji su zauzeli Mađari! Na nekih 70 kilometara dve državne granice.

U 8 ujutro, posle neprospavane noći, gledamo zastrašeno oko sebe i ne znamo šta će biti sa nama. U sobu ulaze činovnici koji izdaju propusnice za Novi Sad, kroz prozor. Odjednom, neverovatno, kao da čujem mamin glas. Skočim, priđem prozoru, i stvarno vidim mamu! Ona se vraćala iz Beograda, kuda je otišla po mene, ali smo mi već bili

na putu za Novi Sad. Sreća za mene! Mađari su pustili da pređem u Novi Sad sa mamom. Ali kuda će baka i deda? Jedina mogućnost je bila da odu u Mandelos, selo kraj Rume, u kojem je deda rođen. Nije poznavao nikoga tamo. Nikada nisam doznao zašto se jedna jevrejska familija naselila u takvom mestu. Znam samo da je deda imao sestru koja je živela u Budimpešti i bila udata za nekog pristalicu Bele Kuna i starijeg brata negde, ne znam gde.

Rastanak sa bakom i dedom bio je tužan. Bio bi još tužniji da sam tada znao da ih vidim poslednji put u životu. Kraj njih sam odrastao. Sa ocem nikada nisam živeo, sa mamom samo preko vikenda, kada je dolazila iz Beograda kući u Novi Sad da me vidi, između njene 21. i 28. godine života.

To što sam mogao da idem sa mamom u Novi Sad predstavljalo je za mene ne malu sreću. Radovao sam se što ćemo biti zajedno. Očuh je bio u zarobljeništvu.

*Iz dečaćkih dana
– IVAN NINIĆ sa
rođacima*

Bio je, mislim, maj 1941. godine.

Stanovali smo u porodičnoj kući koju je deda kupio 1939. godine. Dvorište je bilo pravi ružičnjak. Devedeset i dve stabljike ruža! Omatma je o tome svima pričala sa zadovoljstvom. Posle su ih razredili i posejali travu, da ja imam gde da se igram. Kada je deda išao u lov, ja sam uvek bio u dvorištu sa praćkom i, umesto fazana, lovio vrapce. Samo jednom me je deda vodio sa sobom u lov, ali sam tada toliko galamio da je to bilo i poslednji put.

Kuća u Novom Sadu, u kojoj sam stanovao sa bakom i dedom, imala je četiri sobe i trpezariju koja je bila povezana sa tri sobe: njihovom,

maminom i mojom, i Viktorovom. Viktor je bio mamin mladi brat, rođen 1914. Studirao je prvo u Beogradu, ali je morao da napusti grad zbog levičarske aktivnosti, pa je prešao u Zagreb. Tamo je nastavio sa svojim političkim radom pa ga je jugoslovenska policija, 30. marta 1941. uhapsila, pre nego što su ustaše preuzele vlast i zatvorile ga u logor Kerestinec, gde je streljan 9. jula 1941. godine zajedno sa Božidarom Adžijom, Otokarom Keršovanim i još sedmoricom intelektualaca. Bio je najmlađi od njih, imao je 27 godina.

Viktor je bio nemirnog duha. Čitao je mnogo. Pisao je pesme koje je objavljivao u beogradskim, zagrebačkim i novosadskim časopisima: *Glasu omladine*, *Časopisu živih*, *Našem životu*, *Vojvođanskom zborniku*, *Letopisu Matice srpske*. Njegov saradnik i prijatelj, književnik Živan Milisavac, ovako je opisao 1945. godine njegovu nemirnu prirodu: „Viktor Rosenzweig je jedan od onih mladića koga su raspinjale unutrašnje protivurečnosti, nejasne želje i težnje, nerealan u svom upornom nastojanju da bude što bliži realnosti, u svom unutrašnjem raspinjanju da sam, svojom vlastitom snagom, reši krupne probleme ljudi i društva. Gutao je čitave biblioteke, učestvovao u štrajkovima, dopadao zatvora, osnivao čitaonice, počeo studije u Beogradu, a nastavio u Zagrebu, sa tehnike prešao na veterinarske studije, učestvovao u organizovanju omladinskog pokreta i naposljetku se razišao sa prijateljima sa kojima je dugo vremena saradivao. Bio je uvek pun planova u kojima je rešavao probleme iznad vlastitih snaga. Želeo je da se prikaže neobičnim čovekom, drugačijim od ostalih ljudi i svojim spoljašnjim izgledom i unutrašnjim životom. U stvari, bio je ozbiljan mladić, sa izvesnom senkom melanholije, koji je iskakao iznad svoje školske generacije. Ipak, svoje prednosti nije mogao da prilagodi okolini u kojoj je živeo, niti je imao volje da se ukopča sa starijima koji su imali više znanja i iskustva. Tako je u svojoj borbi sa samim sobom ostao u jednom momentu izvan događaja i sredine u kojoj je odrastao. Njegova zbirka pesama *Naš život* (Orbis, Zagreb 1939), predstavlja lomljenje i mučenje jedne ličnosti koja je izgubila stare prijatelje, a nove nije našla“.

Moja najomiljenija zabava, pored lova na vrapce i čitanje stripova, bilo je razgledanje Viktorove biblioteke, a još više fioka sa njegovim stvarima. Prvo pitanje koje mi je postavljao prilikom retkih dolazaka kući bilo je: „Da li si nešto dirao?“ Delovao mi je nekako strogo. Nosio je šešir sa širokim obodom, što mi je izgledalo tajanstveno. Sećam se da ga je jednom prilikom, kada smo bili okupljeni oko stola i

ručali, omama upitala zašto ne jede, a on odgovorio da ne može da ruča dok mu drugovi gladuju u zatvoru.

Početkom jula 1941. došao je do nas Žigmund Žiga Handler, omain brat, poznati novosadski advokat i jevrejski aktivista. Franja Ofner mi je jednom rekao da je on doneo ideju o cionizmu u Novi Sad. Žiga Handler je, kao austrougarski oficir u Prvom svetskom ratu, bio u ruskom zarobljeništvu, i tamo stekao saznanja o jevrejstvu kao naciji, ne samo veri. Posle rata, u januaru 1921. godine, inicirao je, sa Bargjorom Brandajsonom, pokretanje lista *Judisches Volksblatt* (Jevrejski narodni list), na nemačkom jeziku, jer Jevreji Vojvodine u to vreme mahom nisu dobro znali srpski. Okupio je mlađe ljude koji su vodili list sa temama o političkim, društvenim i privrednim pitanjima. Handlerovi su stanovali u blizini, u ulici Nikole Tesle, sa strane Park Hotela, a naša kuća je bila u Riterovoj bašti 5 (posle rata Paje Jovanovića). Moj život se uglavnom odvijao između te dve ulice, jer me u najranijoj mladosti čuvala prababa, mama moje omame i Žige, a ona je stanovala kod Handlerovih u dvorišnjoj zgradi. Bila je profesor klavira. Umrula je u 93. godini 1939. godine. U albumu koji sam sačuvao ima mnogo njenih slika.

Žiga Handler je uvek bio ozbiljnog, gotovo mračnog izgleda. Dva dana pre toga, 7. jula, bila je sahrana našeg rođaka Alfreda Rosenzweiga koji je izvršio samoubistvo. Šta ga je na to nateralo?! Njega je mađarska policija u prvi mah pomešala sa Viktorom, a kada je shvatila grešku, tražila je od njega da ispriča sve što zna o novosadskim intelektualcima: ko su, kakvi su im politički stavovi i slično. Pošto nije imao nameru da bilo šta kaže, a nije bio siguran da li će da popusti, ako ga budu mučili, rešio je da svojevolumno ode u smrt. Bio je poznati predratni pesnik, pisao je pod pseudonimom Nenad Mitrov. Objavljivao je poeziju u raznim časopisima i izdao tri zbirke pesama: *Dve duše*, *Kroz klance jadikovke*, *Tri prema jedan za poeziju* (sa Leskovcem, Vasiljevićem i Mikićem). U njegovoj zaostavštini ostalo je pet zbirki pesama i takozvani *Zagrebački dnevnik*. Dva dana nakon sahrane Rosenzweiga porodicu je zadesila nova tragedija. Žiga Handler nam je saopštio da su mu javili da su ustaše streljale Viktora, zajedno sa devet istaknutih jugoslovenskih intelektualaca. Mama je unezvereno gledala u svog ujaka.

Sinovi Žige Handlera, u Teslinoj ulici, imali su sve ono što ja nisam imao. Dok sam ja rastao pored bake i dede, bez roditelja, njegova tri sina, Josi, Dodi i Valti, sedam, šest i četiri godine stariji od mene, rasli su u divnoj kući, okruženi roditeljima i prijateljima. Dečji rođendani su bili prave gozbe. Ruža, Žigina žena, bila je uvek nasmejana i blaga.

Žiga je imao, u prethodnom braku, još jednog sina, Deškea, koji je živeo u Budimpešti i povremeno dolazio u Novi Sad. Franja Ofner mi je pričao da je on bio njegov intimus, najbolji prijatelj iz gimnazijskih dana. Ceo taj svet, moje detinjstvo, nestalo je pola godine kasnije, u raciji.

Nikada neću zaboraviti tu januarsku zimu 1942. godine. Bilo je minus 20 celzijusovih. Iz škole su nas vratili kući. Mama je zamolila jednu poznanicu da njen sin dođe do nas da se igra sa mnom. Rekla mi je da ništa ne govorim. Došli su vojnici, tražili dokumenta od mame. Očuhovo nemačko prezime im je delovalo uverljivo, zavirili su u sobu u kojoj smo se ja i moj drug igrali. Nisu me pitali kako se zovem. U mojoj legitimaciji za bicikl, jedinu koju sam imao, pisalo je da se zovem Ivan Ninić. Svakako bi izazvalo sumnju i postavljala bi se dodatna pitanja da su je videli. Taman smo pomislili da je sve u redu, kada nam je neko od komšija javio da su Handlerovi odvedeni, Ruža i tri njena sina. Čitavog života, i danas, pitam se kako je to izgledalo kada su stajali na Štrandu i čekali u redu da ih ubiju. Žiga nije bio sa njima. Kada je čuo za ubistva u Šajkaškoj, otišao je u Peštu da traži intervenciju vlasti, ali očigledno nije uspeo. Nikada ga nisam više video, niti čuo o njegovoj sudbini. Za mene, a naročito za mamu, kao da je ceo naš svet nestao! O roditeljima u Sremu nije znala ništa, kao ni o sestri koja je krenula u Englesku, brat je ubijen u Zagrebu, muž, moj očuh, pušten je iz zarobljeništva, ali uskoro mobilisan od strane mađarske vojske. A sada su nestali i Handlerovi, naši najbliži rođaci, sa kojima smo se svakodnevno družili! U Novom Sadu smo imali još mnogo rođaka, koje sam vremenom izgubio iz vida, ali sa kojima smo ređe održavali kontakt za vreme okupacije, barem se ja tako sećam. Izbegavali smo kretanje u društvu. U stvari, živeli smo sa lažnim identitetom. Sećam se da smo jednom na ulici mama i ja sreli jednu našu rođaku. Upitala je mamu: „Zar ti ne nosiš zvezdu?“, misleći na žutu zvezdu koju su morali da nose svi Jevreji. Mama je samo odgovorila: „Ne pada mi na pamet!“ Jedina Jevrejka sa kojom smo se družili za vreme rata, a koja nije bila naša rođaka, bila je gospođa Viner, tetka Klare Bek iz Jerusalima. I ona je imala muža koji nije bio Jevrej, pa smo se sa njima povremeno viđali i konsultovali kako da se ponašamo i šta da radimo.

U leto 1942. godine doživeli smo novi šok. Susedi iz Srema su javili mami da su njene roditelje, moju omamu i dedu, ubile ustaše. Nismo znali okolnosti, kako se to desilo. Ništa nismo znali, osim činjeni-

ce da su mrtvi. Tek mnogo godina kasnije, negde osamdesetih godina prošlog veka, Ruža David, majka Miše i Filipa, pomenula je pred Anom, mojom suprugom, da je za vreme Drugog svetskog rata bila u Mandelosu. Kada je Ana to čula upitala je Ružu: „Da slučajno niste poznavali Rosenzweigove?“ „Kako da ne“, odgovorila je, „oni su bili jedini Jevreji u selu, sem nas.“ Čim mi je Ana to ispričala, želeo sam da čujem sve o nestanku maminih roditelja. Ona mi je pričala kako su u Mandelosu i okolnim mestima neki meštani, koji su preko dana obavljali svoje poslove, noću, kao paravojne jedinice, uzeli vlast u svoje ruke i zabavljali se ubijajući Srbe i Jevreje. Narod je noću bežao u šumu da se sakrije. To su radili i Davidovi i Rosenzweigovi. Ali, jedne noći deda je jednostavno rekao: „Neću više da bežim“ i njih dvoje su ostali kod kuće.

Da bi se tamo izdržavao od nečega, deda je bio naučio da plete korpe. Nedavno sam čitao *Kratku istoriju mita* Karen Armstrong u kojoj piše kako je u neolitu pračovek počeo da se bavi raznim zanimanjima, među kojima i pletenjem korpi. Iz primera moga dede vidi se kako je nacizam vrlo jednostavno primorao čoveka 20. veka da se vrati u praistoriju!

U publikaciji *Zločini okupatora u Vojvodini*, knjiga 2, na stranama 303–315 piše o akciji Viktora Tomića i njegovom prekom sudu u Sremu. U Arhivu u Sremskoj Mitrovici video sam Oglas br. 1553-42 iz Hrvatske Mitrovice od 8. rujna 1942. godine, u kojem piše da su „Josip Rosenzweig, 56 godina, i Margita Rosenzweig, 52 godine, proglašeni krivim što su se odmetnuli u šumu i da su se lovačkim puškama i samokresima borili protiv domobrana, ustaša i njemačke vojske“.

Pokretni preki sud ih je osudio na kaznu streljanjem 24. juna 1942. godine. Presuda je izvršena 7. jula 1942.

O zločinima Viktora Tomića čitao sam kasnije u sećanjima Mirka Tepavca. Toliko zla je naneo u Sremu da su ga se odrekle i ustaške vlasti, razrešili njegove čete. Tomić je nestao i nekoliko godina kasnije umro u Budimpešti, gde se propio i umro od toga.

U detinjstvu sam imao problema sa jezikom. Omama, Margita Handler Rosenzweig, vojvođanska Jevrejka, rođena je u Parabuću. Govorila je mađarski, nemački, a najslabije je znala srpski. Deda Josip, rođen u Sremu, govorio je nemački i srpski, a mađarski nije uopšte znao. Mama, tetka Babi, ujak Viktor, koga su zvali Bubi, rođeni su u Rumi i govorili nemački i srpski. Zajednički jezik u porodici bio je

*Oboje stradali u cvetu mladosti:
IVANOVA majka IRMA sa bratom
VIKTOROM ROZENCVAJGOM*

jezika radi upisa u redovnu školu. Ja sam se u školu upisao 1939. godine. Taman sam dve godine govorio srpski, počeo je rat. Onda su me terali da učim mađarski. Znanje nemačkog nikako nisam smeo da pokažem, jer ako nisam Nemač, a govorim nemački, mogao je neko da zaključi da sam možda Jevrej, bez obzira na ime i prezime koje nosim. Odmah posle rata, naš prijatelj Viner, pamtim to, rekao mi je, kada je trebalo da se upišem u školu: „Potpiši se ćirilicom da vidim da li si zaboravio srpski“.

Kod nas u kući je živela Etuška, sa sinom. Njena mama, Ana neni, godinama je radila kod moje omame, pa sam je znao još kao devojku. Ona se starala o kući i o meni sve vreme rata, a naročito kada se mama razbolela i otišla na lečenje sa koga se nikada nije vratila. Prilikom odlaska u bolnicu rekla je Etuški: „Čuvajte Hanzija, on je tako naivan“. Živeo sam sa njom i njenim sinom neko vreme i nakon oslobođenja.

Kada su počela streljanja saradnika okupatora i onih koje je neko prijavio, čuo sam kako jedna susedka kaže: „Sada Hanzi ima najbolji pedigree, pola je Srbin, pola Jevrej“.

Ja sam se nasmejao, a ostali su me gledali sa simpatijom.

Zato i danas čvrsto verujem o mogućnost postojanja multietničkog društva. Ljudi mogu da budu i dobri. Zlo čine pojedini režimi.

nemački, pa je tako i moj maternji jezik bio nemački. Najranije dečje knjige čitao sam na tom jeziku. Pretplatili su me na *Politikin zabavnik* da bih naučio srpski. Upisali su me u pripremni razred u Jevrejskoj opštini u Novom Sadu. To je bilo u zgradi kraj hrama, sa druge strane od današnje Opštine. Prozor sa ulice. Sva deca su bila otprilike u istoj situaciji. Kod kuće su govorili ili nemački ili mađarski, pa su ih upisali da poboljšaju znanje srpskog